

LJUDSKA PRAVA U SRBIJI 2017

PRAVO, PRAKSA I
MEĐUNARODNI STANDARDI LJUDSKIH PRAVA

Beogradski centar za ljudska prava
Beograd, 2018

Uvod

Izveštaj o ljudskim pravima u Srbiji 2017 obuhvata analizu Ustava Srbije i važećih zakona u odnosu na građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava zajemčena međunarodnim ugovorima koji obavezuju Srbiju. Razmatra se saglasnost nacionalnog zakonodavstva i prakse s pravima koja se garantuju Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima (PGP), Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (PESK), Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (EKPS) i njenim protokolima, Revidiranom evropskom socijalnom poveljom (ESP) kao i standardima ustanovljenim kroz praksu ugovornih tela UN i Evropskog suda za ljudska prava. Takođe, na odgovarajućim mestima uzeti su u obzir i standardi iz međunarodnih ugovora koji se bave pojedinim oblastima zaštite ljudskih prava (npr. UN Konvencija protiv mučenja, UN Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, UN Konvencija o pravima deteta, UN Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, UN Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije), kao i iz pojedinih ugovora Međunarodne organizacije rada (MOR). Analiziraju se svi propisi relevantni za određeno zajemčeno pravo. Izveštaj se odnosi na propise koji su bili na snazi tokom 2017. godine, ili su usvojeni u toku 2017. godine, nezavisno od toga kada počinje njihova primena.

Usklađenost propisa s međunarodnim standardima procenjuje se analizom propisa ali se takođe ceni da li se, i u kojoj meri, formulacija razlikuje od formulacije u ratifikovanim međunarodnim ugovorima; da li jemstva određenog prava u domaćim propisima, kao i njihovo tumačenje od strane državnih organa, obezbeđuju isti obim i isti sadržaj prava kao ratifikovani međunarodni ugovori; da li su ograničenja predviđena domaćim propisima šira ili uža nego što dozvoljavaju međunarodni standardi; i da li postoje delotvorni sudski pravni lekovi za zaštitu određenog prava.

Svrha analize nacrtu zakona je da se stručnoj javnosti ukaže na moguće nedostatke ili nesaglasnost sa standardima u predloženim rešenjima da bi se uticalo na poboljšanje u procesu njihovog usvajanja u Narodnoj skupštini.

Pored zakona, analizira se i praksa državnih organa u primeni odredaba koje imaju uticaja na ostvarivanje ljudskih prava, što je često veći problem nego normativna rešenja. U tu svrhu saradnici Beogradskog centra sistematski prate informacije koje imaju vezu sa ljudskim pravima i izveštaje domaćih i međunarodnih nevladinih organizacija koje se bave zaštitom i unapređenjem ljudskih prava, kao i informacije i saopštenja profesionalnih udruženja. Redovno se prate izveštaji, saopštenja i preporuke Zaštitnika građana, Poverenika za pristup informacijama od javnog značaja i zaštitu podataka, Poverenika za zaštitu ravnopravnosti i Agencije za borbu protiv

korupcije i analizira se njihov uticaj na praksu državnih organa, jer verujemo da su nezavisni državni organi osnovani i rade u cilju unapređenja stanja ljudskih prava. Jedan deo istraživanja je zasnovan na informacijama dobijenim od državnih organa preko zahteva za slobodan pristup informacijama od javnog značaja ali i analizom prakse upravnih organa i sudova.

Za deo izveštaja o slobodi izražavanja u 2017. korišćeni su tekstovi iz dnevnika *Danas*, *Politika*, *Kurir*, *Srpski telegraf*, *Alo* i *Informer*. Korišćeni su i napisi nedeljnika *NIN* i *Vreme*, kao i vesti novinskih agencija *Beta*, *FoNet* i *Tanjug*. Osim toga upotrebljene su i informacije profesionalnih udruženja NUNS i UNS kao i vesti sa portala *Peščanik*, *Mondo*, *Cenzolovka*, *Insajder*, *Južne vesti* i *Media & reform centar* Niš, kao i informacije objavljene u vestima i komentarima *TV N1*, *Slobodna Evropa* i *Radio 21*.

Zakoni koji su usvojeni ranijih godina a još uvek su važeći analizirani su u ranijim izveštajima, tako da se u ovom izveštaju čitaoci upućuju na te izveštaje ako žele detaljnije da se upoznaju sa njihovom sadržinom. U Izveštaju se ne daju konačne ocene već se uglavnom navode informacije koje su se pojavile u medijima ili izveštajima i saopštenjima nevladinih organizacija u toku godine.

Društveno politički ambijent za ostvarivanje ljudskih prava u Srbiji u 2017. godini

Rezime

1. Politički život Srbije je u 2017. godini bio obeležen temama koje već godinama opterećuju političku scenu Srbije i imaju veliki uticaj na evrointegracije Srbije. To su na prvom mestu pitanja normalizacije odnosa Beograda i Prištine, evrointegracije, definisanje spoljne politike Srbije i regionalna saradnja, dok je na unutrašnjem planu godina bila obeležena predsedničkim izborima, formiranjem Vlade i reformama u svim oblastima koje je neophodno sprovesti u skladu sa zahtevima iz usvojenih strategija i akcionih planova.

2. Do porasta napetosti u odnosima Beograda i Prištine došlo je početkom godine kada je u Francuskoj uhapšen lider Alijanse za budućnost Kosova, Ramuš Haradinaj, po poternici Srbije za ratne zločine počinjene na Kosovu. U januaru je iz Beograda za Kosovsku Mitrovicu krenuo voz u bojama srpske zastave, ispisanim parolama „Kosovo je Srbija“, na šta su kosovske vlasti poslale specijalne policijske jedinice na sever Kosova da ga zaustave, što je dodatno zaoštrilo odnose. Tokom cele 2017. godine dijalog nije nastavljen a ekspertske timovi se nisu sastali od kraja 2016. godine.

3. Konačno su se u januaru 2018. godine sastale delegacije Beograda i Prištine, ali pregovora nije bilo pošto je srpska delegacija napustila Brisel posle objavljivanja vesti da je u Kosovskoj Mitrovici izvršen atentat na Olivera Ivanovića, predsednika opozicione stranke Građanska inicijativa „Sloboda, demokratija, pravda“ i da je podlegao povredama u bolnici. Ovaj tragični događaj potvrdio je ranije izrečene tvrdnje da su bezbednost i sigurnost građana na prostoru Kosova i Metohije ugroženi. Ostaje nejasno kada će se i u kom formatu nastaviti pregovori s obzirom da je potpuna normalizacija odnosa Beograda i Prištine važan uslov za ulazak Srbije u članstvo EU, ali i za odnose Prištine i Brisela.

4. Sredinom godine predsednik Srbije, Aleksandar Vučić, je inicirao unutrašnji dijalog o Kosovu, bez preciznijeg objašnjenja kako će on biti organizovan i ko će u tom dijalogu učestvovati sem što je izjavio da on ne nudi rešenje već razgovor i da će se kroz unutrašnji dijalog doći do rešenja koje će zadovoljiti obe strane. Bilo je očekivano da će poziv na unutrašnji dijalog o Kosovu izazvati određene političke tenzije što se i dogodilo. Naime, većina opozicionih stranaka kritikovala je ovaj predlog i najavila da u dijalogu neće učestvovati jer nije jasno čemu on služi, sem kao alibi za ono što je već odlučeno. Zamereno je i to što nije definisana platforma

o kojoj treba da se diskutuje i što nema dovoljno informacija o sadržini pregovora u Briselu i šta je u tim pregovorima obećala srpska delegacija.

5. Radna grupa za podršku unutrašnjem dijalogu o Kosovu održala je prvi sastanak u oktobru 2017. godine, organizovano je nekoliko okruglih stolova na kojima su učestvovali sportisti, predstavnici instituta društvenih i humanističkih nauka, pravnici u okviru akademske zajednice, ekonomski stručnjaci a slični skupovi biće organizovani i u 2018. godini. Konačnu ocenu o ishodu i rezultatima ove inicijative moguće je dati kada se dijalog privede kraju, mada se u javnosti stiče utisak da učesnici ne nude konkretna rešenja a da su neka od ponuđenih nerealna i neostvariva.

6. Ostaje takođe nejasno u kojoj meri će u unutrašnji dijalog biti uključeni Srbi koji još uvek žive na Kosovu, budući da je deo srpske zajednice na Kosovu i Metohiji izrazio nezadovoljstvo što se politika Beograda na prostorima Kosova i Metohije vodi tako da izaziva velike podele u samoj srpskoj zajednici, da se Beograd otvoreno stavio na stranu političara koji su njima bliski i da se ne sluša glas opozicionih političara i građana koji tamo žive. Oni su takođe upozorili da je bezbednost i sigurnost građana koji žive na prostorima severnog Kosova veoma ugrožena, da su kriminalne strukture praktično preuzele vlast na ovoj teritoriji.

7. Druga tema koja je takođe bitna za integraciju, ne samo Srbije već i svih zemalja sa prostora Balkana u Evropsku uniju, bila je saradnja država u regionu. To nije nova tema, na njoj zvaničnici Evropske unije već nekoliko godina insistiraju, pokrenut je Berlinski proces koji ima cilj da se ova saradnja unapredi i da doprinese poboljšanju bilateralnih odnosa država u regionu. Međutim, odnosi su i u 2017. godini bili i dalje opterećeni nizom otvorenih pitanja. To su pitanja granica, suočavanja sa posledicama ratova devedesetih, dezintegracioni procesi u nekim državama sa ovih prostora, pitanja sukcesije posle raspada SFRJ, pronalaženje i otkrivanje nestalih lica, položaj i zaštita manjina i mnoga druga. U toku godine bilo je uspona i padova, ozbiljnih zaoštavanja odnosa koji su u nekim međunarodnim krugovima bili ocenjeni kao veoma opasni po stabilnost ovog regiona, posebno kada se ima u vidu nedavna prošlost i surovost ratova koji su se odvijali devedesetih godina prošlog veka na ovim prostorima.

8. Kada se ima u vidu da je stabilnost regiona veoma važna za Evropsku uniju lako se može zaključiti da je to jedan od razloga što su vlasti u Srbiji, a posebno Aleksandar Vučić koji je u evropskim krugovima prepoznat kao ličnost čije delovanje može da utiče na odnose u regionu, imali slično kao i ranijih godina i u 2017. godini podršku većine zvaničnika Evropske unije. Ova podrška se u većini analiza tumači time da je sama EU u veoma specifičnoj situaciji kada je reč o njenim odnosima sa Srbijom. Naime, posle pada režima Slobodana Miloševića očekivalo se od stranaka koje su preuzele vlast 2000. godine, a koje je Evropa smatrala svojim prirodnim saveznicima, da brzo i efikasno transformišu Srbiju, sprovedu tržišne reforme, ojačaju demokratske potencijale i počnu da rešavaju kosovski problem. Kada se to nije dogodilo, iz opravdanih ili neopravdanih razloga, Evropa je u jakom lideru,

kakav je Aleksandar Vučić postao, posle izbora 2012. godine, videla novog saveznika i političara koji može da se suoči sa izazovima pred kojima se Srbija nalazi.

9. Ovakvom stavu EU doprinelo je i to što je samo godinu dana ranije, aprila 2013. godine potpisan Briselski sporazum, prvi sporazum o principima normalizacije odnosa Beograda i Prištine, što je bio uslov za početak pristupnih pregovora Srbije sa Unijom. Jednostavno rečeno, iako svesni da tehnika vladanja Aleksandra Vučića ne ide u prilog razvoju demokratije u Srbiji, evropski zvaničnici su uvereni da na političkoj sceni Srbije ne postoji neka druga, jaka politička opcija na koju bi mogli da se oslone i za koju veruju da može da obezbedi široku podršku građana.

10. Nema nikakve sumnje da je kapacitet proevropskih i demokratskih opozicionih stranaka veoma oslabljen, ne samo zbog stalnih napada vladajućih struktura i laži o liderima i delovanju političkih protivnika koalicije na vlasti koje se na razne načine plasiraju u javnosti, zbog nedostataka otvorenog dijaloga u društvu, zbog sve jačeg političkog pritiska na medije, nezavisne institucije i pravosuđe već i slabošću opozicionih lidera da ujedine svoje stavove i konačno pokažu spremnost da tako ujedinjeni vode državu u pravcu koji u svojim nastupima zagovaraju, bez obzira na rizike, nezadovoljstva građana i opasnosti koje donose reformski procesi.

11. Demokratska javnost u Srbiji je tokom 2017. godine često zamerala predstavnicima Evropske unije i upozoravala da bezrezervna podrška Aleksandru Vučiću jača njegovu unutrašnju moć, da se guše medijske slobode, ne ostvaruju ciljevi koji su zacrtani strategijama i akcionim planovima, posebno za poglavlja 23 i 24 čije dosledno sprovođenje treba da osigura da Srbija sprovodi neophodne reforme u oblastima na koje se ova poglavlja odnose. Stiče se utisak da je ovaj apel doveo do određenih pomaka u stavovima evropskih zvaničnika pa se u drugoj polovini 2017. godine u njihovim javnim nastupima sve češće pominju uslovi koje Srbija treba da ispunji, a tiču se vladavine prava, reforme pravosuđa i medijskih sloboda. Ostaje da se vidi kako će se ubuduće vlasti u Srbiji odnositi prema ovim zahtevima i u kojoj meri će njihovo ispunjavanje biti uslovljeno u pregovorima sa Evropskom unijom.

12. Ovo je posebno važno kada se ima u vidu u kom pravcu se kreće proces ustavnih reformi u oblasti pravosuđa koji vodi Ministarstvo pravde Srbije što je obaveza iz Akcionog plana za Poglavlje 23. Ove reforme imaju za cilj da se ustavne odredbe koje se odnose na pravosuđe izmene tako da obezbede ustavne garancije stvarne nezavisnosti sudske vlasti i da se pravosuđe u potpunosti oslobodi političkog uticaja uz puno poštovanje načela vladavine prava a u cilju funkcionisanja pravne države. Predlog novih ustavnih rešenja trebao je da se dostavi Venecijanskoj komisiji do kraja godine što se nije desilo, a po tvrdnjama nekih političara na vlasti očekuje se da će ustavne promene biti realizovane u toku 2018. godine.

13. Najozbiljnije sumnje u iskrenost vlasti da se kroz ustavne reforme onemogućiti uticaj izvršne i zakonodavne vlasti na pravosuđe izaziva način na koji su se predstavnici Ministarstva pravde odnosili prema članovima profesionalnih organizacija sudija i tužilaca i aktivistima i stručnjacima iz civilnog sektora u toku di-

jaloga o reformi ustava. Naime, javne rasprave nije bilo a predlog novih rešenja do kraja 2017. godine nije predstavljen javnosti. Krajem januara 2018. godine konačno je Ministarstvo pravde objavilo amandmane na članove Ustava Srbije u odnosu na pravosuđe, a saržina ovih amandmana potvrdila je da ne postoji iskrena volja vlasti da ustavnim odredbama stvori uslove za punu nezavisnost pravosuđa, što potvrđuju i negativne reakcije ne samo predstavnika pravosudnih organa i civilnog društva već i veliki broj stručnjaka i profesora ustavnog prava.

14. Evropske integracije su u fokusu interesovanja i međunarodne i domaće javnosti od momenta kada je Srbija 2012. godine dobila status kandidata, a to je bila veoma važna tema i u 2017. godini. Međutim, kada je reč o evropskim integracijama Srbije moglo bi se zaključiti da, i pored svakodnevnih izjava političkih lidera da je za Srbiju ključno pridruživanje Evropskoj uniji, nije jasno da li su ove izjave potpuno iskrene. Jedan od razloga za ovakav zaključak je sporost u sprovođenju akcionih planova usvojenih radi ispunjavanja uslova za prijem u ovu zajednicu naroda. Zvaničnici EU uporno ponavljaju da je ispunjavanje uslova u poglavljima 23 i 24 ključno merilo za procenu da li je Srbija spremna za članstvo ali mnoge aktivnosti i zadaci koji su postavljeni u akcionim planovima za ova dva poglavlja nisu ispunjeni u predviđenim rokovima.

15. Stoga deluje da vladajuća koalicija nema jasan plan za budućnost i u javnosti postoji bojazan da će Srbija biti sve podložnija tuđim uticajima i tuđim interesima, pa je više nego ikada do sada neophodno da vlasti u Srbiji definišu spoljnu politiku države i da je dosledno sprovode. Tako bi i građanima Srbije bilo jasno u kom pravcu ih vode političke elite koje su danas na vlasti, imajući u vidu da podrška građana Srbije evropskim integracijama opada. Ovo je posebno važno kada se ima u vidu da je struktura parlamenta posle vanrednih parlamentarnih izbora 2016. godine takva da u radu Narodne skupštine učestvuju i stranke koje se otvoreno protiv evropskim integracijama.

16. Rad Narodne skupštine u ovoj godini bio je predmet mnogih kritika, prvenstveno zbog ponašanja pojedinih poslanika, ali i zbog načina na koji je predsednica Skupštine, Maja Gojković, vodila sednice. Bezbroj incidentnih i neprijatnih situacija bilo je u toku godine u skupštinskim klupama. Opšti je utisak u javnosti da se u Skupštini ne vode ozbiljne rasprave o zakonima već da se sati predviđeni za sednice parlamenta troše na rasprave o temama koje nisu u vezi sa zakonodavnim aktivnostima najvišeg zakonodavnog i predstavničkog tela u zemlji i na nepristojna vređanja političkih protivnika, kao i da je demokratski parlamentarni dijalog zamenjen ostrim i nepristojnim ispadima pojedinih poslanika.

17. Skoro redovna pojava je bila da se poslanicima opozicije oduzima reč, da im predsednica parlamenta izriče kazne, da dozvoljava da parlamentarna većina dominira i na taj način onemogućava normalan i demokratski parlamentarni dijalog. Najdrastičniji primer urušavanja parlamentarnog dijaloga je decembarska sednica na kojoj je na dnevnom redu bilo usvajanje budžeta za 2018. godinu, kada su poslanici vladajuće koalicije zloupotrebili pravila skupštinske procedure i sprečili, ne

samo opozicione poslanike da daju svoje primedbe i ocene predloženog budžeta, već i čitavu javnost da čuje ocene ovog najvažnijeg zakona koji direktno utiče na život građana Srbije.

18. Praksa da se zakoni usvajaju po hitnom postupku nastavljena je i u 2017. godine a bilo je i neopravdanih prekida u radu parlamenta. Najveće nezadovoljstvo izazvala je odluka predsednice parlamenta koja je, istog dana kada je sazvala prvo redovno zasedanje parlamenta 1. marta 2017. godine, objavila da će Narodna skupština nastaviti rad tek posle predsedničkih izbora koje je raspisala za 2. april iako nikada do tada rad Skupštine nije prekidano iz tih razloga. Rad Narodne skupštine nastavljen je tek posle 48 dana.

19. Prva polovina 2017. godine bila je u znaku predsedničkih izbora. Tomislav Nikolić, koji je bio predsednik u vreme raspisivanja izbora u nekoliko intervjua datih pred same izbore izjavio je da će se kandidovati, ali je posle odluke vladajuće Srpske napredne stranke (SNS) da njihov kandidat bude Aleksandar Vučić odustao, ostao da živi u vili koja je inače predviđena za rezidenciju predsednika Srbije i dobio mesto predsednika Nacionalnog saveta za koordinaciju saradnje sa Ruskom Federacijom i NR Kinom, osnovanog uredbom Vlade Srbije.

20. Pored Aleksandra Vučića, kandidata SNS, na izborima je učestvovalo još 10 kandidata. Ubedljivu pobjedu odneo je Aleksandar Vučić koji se kandidovao za predsednika sa mesta predsednika Vlade Srbije a da nije podneo ostavku na to mesto, tako da je po ocenama skoro svih analitičara bio od samog početka kampanje u velikoj prednosti i da, prema iskustvima iz ranijih izbora u Srbiji, postoji zabrinjavajući trend rasta zloupotrebe „funkcionerske kampanje“ i javnih resursa u izbornoj kampanji.

21. Izlaznost na izbore je bila veoma niska (54,55%), što potvrđuje ocenu da su građani sve manje zainteresovani za političke procese. Ovakvo stanje pomoglo je da Vučićeva očekivana pobjeda donese apsolutnu koncentraciju vlasti u ličnosti jednog čoveka tako da je on, kao najjača politička ličnost i predsednik vladajuće stranke SNS, nastavio da donosi ključne političke odluke, pretvarajući politički sistem Srbije u *de facto* predsednički sistem (slično kao i u vreme Slobodana Miloševića).

22. Nekoliko dana posle izbora održani su spontani protesti građana organizovani uglavnom preko društvenih mreža. Ciljevi protesta nisu bili precizno definisani sem što su učesnici izražavali nezadovoljstvo rezultatima predsedničkih izbora i kritike zbog neravnopravnih uslova u kojima su se oni održavali. Na protestima su uglavnom učestvovali mladi ljudi, studenti i veliki broj građana Beograda, ali i mnogih drugih gradova u Srbiji u kojima su takođe organizovana spontana okupljanja.

23. Posle izbora postavilo se pitanje ko će naslediti mesto predsednika Vlade, umesto Aleksandra Vučića, s obzirom da je on u maju preuzeo novu dužnost. Do kraja juna čekalo se na odluku kome će biti poveren mandat za formiranje Vlade kada je za mandataru predložena Ana Brnabić koja je u prethodnoj vladi vodila Mi-

nistarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu. Predsednica Vlade je u svom ekspozeu pred poslanicima Narodne skupštine navela da će prioritet Vlade biti digitalizacija, obrazovanje i ekonomski razvoj. U većini nastupa u javnosti predsednica Vlade je, definišući spoljnu politiku Srbije, isticala da je Srbija posvećena evrointegracijama i da su joj one prioritet u spoljnoj politici i da će se Srbija, ako bude morala da bira između bližih veza sa Rusijom i članstva u Evropskoj uniji, opredeliti za Evropsku uniju.

24. Jedan od važnih zadataka koji stoje pred Vladom Srbije je i ubrzani ekonomski razvoj, povećanje produktivnosti i privredni rast a sve u cilju dostizanja boljeg privrednog ambijenta i privlačenja stranih investicija. Da bi se ovi ciljevi ostvarili moraju da se sprovedu ozbiljne ekonomske reforme, posebno reforme javnih preduzeća koja godinama stvaraju gubitke, ali takođe i reforma državne uprave u cilju povećanja njene efikasnosti. Slične ocene dala je i misija MMF konstatujući da ukoliko Srbija želi da ostvari veći napredak na planu makroekonomskih pokazatelja i da uspešno okonča reformske procese, reforma javnih preduzeća mora da bude prioritet.

25. Iako neki ekonomisti pozitivno ocenjuju reforme koje sprovodi srpska Vlada privredni rast Srbije u 2017. godini bio je mnogo manji od planiranog i značajno zaostaje u poređenju s privrednim rastom zemalja u regionu. Ekonomski analitičari smatraju da je jedan od razloga za ovakvo stanje slabost samog privrednog sistema i nedozvoljeni upliv politike i drugih neformalnih centara moći na privredu. Najvažnije dostignuće ekonomske politike je smanjeni fiskalni deficit uglavnom zahvaljujući merama štednje i boljem ubiranju poreza kao i da je zabeležen porast u prihodima od poreza od 7% u odnosu na prethodnu godinu.

26. S druge strane, kada se uzmu u obzir dostupni podaci Srbija ima najveću stopu rizika od siromaštva i rizika od socijalne isključenosti od svih zemalja u Evropi u kojima se ovi indikatori mere. Stopa apsolutnog siromaštva je prilično visoka i već nekoliko godina se održava na iznad 7%. Siromaštvo, rizik od siromaštva i socijalna isključenost su izrazito rasprostranjeni među romskom populacijom, pogotovo u neformalnim romskim naseljima, pa ovi građani Srbije znatno ređe učestvuju u obrazovanju, teže pristupaju socijalnim uslugama, njihova deca su slabije uhranjena od ostale dece u Srbiji i sporije se razvijaju.

27. Oko pola miliona stanovnika nije u stanju da zadovolji minimalne egzistencijalne potrebe. Iako u apsolutnom izrazu dolazi do blagog smanjivanja broja lica koja su siromašna, ovakvo kretanje primarno je posledica smanjivanja broja stanovnika Srbije, a manjim delom smanjivanja učestalosti siromaštva. Postoji realna pretnja od stabilizacije mehanizma samoreprodukcije siromaštva jer je uočljivo da deca iz najsiriomašnijih porodica nešto ređe upisuju osnovnu školu, znatno ređe je završavaju, a i kada je završe veoma retko nastavljaju školovanje.

28. Neravnopravnost je duboko ukorenjena u sve sfere javnog i privatnog života. Duboko ukorenjena i društveno prihvatljiva diskriminacija nad ženama u

Srbiji neraskidivo je povezana sa drugim faktorima koji utiču na njihove živote, od kojih je najznačajnija ekonomska zavisnost od muških članova porodice. Stvarna zastupljenost žena na mestima donošenja odluka na republičkom i lokalnom nivou je i dalje niska, a najveći uticaj na učešće žena u politici imaju upravo zakonske kvote. Diskriminacija, dvostruki standardi i seksualno uznemiravanje su samo neki od faktora koji doprinose relativno niskoj uključenosti žena u politički i javni život u Srbiji.

29. Usvajanje Medijske strategije koju je pratilo i donošenje seta medijskih zakona 2014. godine, trebalo je da obezbedi objektivno i profesionalno novinarstvo. Nažalost, taj cilj nije ostvaren, a od tada pa do kraja 2017. godine medijske slobode se sve više guše a materijalni položaj medija i novinara je sve gori. Stanje medija i u medijima je u 2017. godini alarmantno budući da nikada ranije na javnoj sceni nije bila očiglednija konfrontacija vlasti i medija, osim u vreme kada je u Vladi Slobodana Miloševića, Aleksandar Vučić bio ministar za informisanje.

30. Posebno zabrinjava činjenica da na jednoj strani stoji čvrsta, monolitna vlast koja u potpunosti kontroliše većinu medija i koristi ih kao sredstvo za svoju političku promociju, a na drugoj mali broj medija koji profesionalno obavljaju svoj posao i koji su pod konstantnim pritiskom vlasti, izloženi skoro svakodnevnom optužbama da su strani plaćenici, da rade protiv države i sl. U 2017. godini zabeleženo je 68 napada na novinare, većinom na one koji se bave istraživačkim novinarstvom, izveštavaju o organizovanom kriminalu i korupciji i sl. Većina ovih napada su fizički napadi, što daje osnova za zaključak da su nezavisnost i profesionalizam srpskih medija pod jakim pritiskom.

31. Medijski stručnjaci već godinama ukazuju na tabloidizaciju medija koja ima dalekosežne posledice, a koja je u 2017. godini prisutna više nego ikada ranije. Upadljiv je porast broja štampanih medija koji medijsko izveštavanje koriste za napadanje i diskreditovanje protivnika i kritičara vlasti, i na naslovnim stranama i u člancima koje objavljuju iznose lažne i neproverene vesti što predstavlja opasnost kada se zna da mediji imaju ključnu ulogu u informisanju javnosti i kreiranju javnog mnjenja. Dodatno zabrinjava što provladini tabloidi šire i strah i paniku kod građana, skoro svakodnevno se na naslovnim stranama ovih tabloida mogu pročitati vesti o skorom napadu na Srbiju, akcijama izmišljenih neprijatelja kojima je cilj uništenje srpskog naroda, senzacionalističke vesti o spoljašnjim i unutrašnjim zaverama koje se kuju protiv Srbije, srpskog naroda, političara na vlasti i posebno Aleksandra Vučića.

32. Obaveza je države da stane na put korupciji na svim nivoima, ne samo zbog toga što se na to obavezala usvajanjem Nacionalne strategije za borbu protiv korupcije i pratećeg Akcinog plana, već radi toga što korupcija duboko razdire svako društvo. Ipak, iako najavljivana ozbiljna borba protiv korupcije nije uočljiva u javnosti. Izveštaje Agencije za borbu protiv korupcije i Saveta za borbu protiv korupcije ne razmatraju ozbiljno ni poslanici u Narodnoj skupštini ni Vlada Srbije iako oni sadrže niz obaveštenja i analiza državnih organa o preprekama za ostva-

rivanje ovog cilja ali takođe i veliki broj korisnih preporuka koje doprinose da se zadaci postavljeni Strategijom ispune.

33. Jedan od bitnih preduslova da ova borba bude efikasna je i zadovoljavajući pravni okvir koji podrazumeva ozbiljnu intervenciju u odredbe koje se tiču nadležnosti i položaja Agencije za borbu protiv korupcije kojima mora da se osigura suštinska nezavisnost ove institucije. Međutim, usvajanje novog Zakona o Agenciji za borbu protiv korupcije odloženo je za 2018. godinu uz objašnjenje da se čeka izbor novog direktora Agencije.

34. Nepotpun sastav Odbora Agencije za borbu protiv korupcije kočio je rad ove institucije i izbor direktora Agencije sve do početka septembra 2017, kada je konačno na čelo ove institucije izabrana Majda Kršikapa, tada sekretar Visokog saveta sudstva. U nekoliko meseci, koliko je nova direktorka bila na čelu ove institucije pokrenuti su postupci kontrole imovine i prihoda jednog broja javnih funkcionera, pripadnika koalicije na vlasti, zatraženo je od Uprave za sprečavanje pranja novca da izvrši kontrolu transakcija Srpske napredne stranke, zbog sumnje da novac, koji im je kroz donacije uplaćivan uoči predsedničkih izbora 2017. godine, potiče od nelegalnih aktivnosti. Međutim, već u novembru 2017. godine Kršikapa je podnela ostavku a razloge za ovaj korak nikada nije želela da saopšti javnosti.

35. U januaru 2018. godine za direktora Agencije izabran je Dragan Sikimić, zamenik direktora Nacionalne služba za zapošljavanje. Njegov izbor bio je ozbiljno kritikovan u javnosti zbog toga što je bio jedan od donatora Srpske napredne stranke i kandidat te stranke za odbornika na izborima u Zemunu 2016. godine, iako prema slovu zakona direktor ne može da bude član političke stranke, odnosno političkog subjekta i podleže istim obavezama i zabranama koje se odnose na funkcionere.

36. Ovaj izbor nije veliko iznenađenje za srpsku javnost jer je politizacija javnih funkcija postala redovna pojava, da se masovno zapošljavaju članovi i pristalice partija na vlasti, uglavnom preko ugovora o delu ili autorskom honoraru, da se dupliraju funkcije i primanja funkcionera na vlasti tako što se biraju za članove upravnih i nadzornih odbora javnih preduzeća i na državnom i na nivou lokalnih samouprava. To se odražava na funkcionisanje administracije u kojoj je sve manje profesionalnih kadrova.

37. Time se urušavaju tek izgrađene institucije koje treba da obezbede stabilnost u funkcionisanju državnog aparata na profesionalan i delotvoran način nezavisno od promena partija na vlasti. Suprotno od očekivanog i obećanog u izbornim kampanjama partija koje su na vlasti u 2017. godini uočava se sve veća zavisnost od politike u svim segmentima društva. Praksa zapošljavanja partijskih kadrova, bez dovoljno kvalifikacija postala je skoro redovna pojava. Na ovaj način se sprečava moguća konsolidacija demokratije za koju je, i bez toga da nailazi na ovako ozbiljne i uporne otpore, potrebno više decenija. Zaustavljanje demokratskih procesa stvara uslove za jačanje desničarskih ideja i uspostavljanje totalitarnog režima.

38. U 2017. godini primetan je porast broja desničarskih partija, organizacija i pokreta, kao i rehabilitacija saradnika nacističke Nemačke u Drugom svetskom ratu. Teme oko kojih se okupljaju desno orijentisani pokreti su prvenstveno saradnja i eventualni ulazak Srbije u NATO, odnos prema Rusiji, pregovori između albanske i srpske delegacije u Briselu o normalizaciji odnosa Beograda i Prištine, saradnja sa susedima, posebno Albancima koje je vezano i za pitanje Kosova, suočavanje s prošlošću, odnos prema Haškom tribunalu i ratnim zločinima. Većina ovih pokreta favorizuje saradnju Srbije sa Rusijom i ističe da je ona prirodni saveznik Srbije.

39. Izražavanje desničarskih stavova nije naravno zabranjeno i ono je legitimno i dozvoljeno u demokratskim društvima, ali ono što nije dozvoljeno, a što se često dešavalo u 2017. godini je da neke od tih organizacija prekidaju događaje koje smatraju „štetnim za državu“, vređaju i čak fizički napadaju učesnike ovih događaja, šire govor mržnje, nazivaju svoje neistomišljenike izdajnicima i „Soroševim plaćenicima“. Dodatno brine što se desničari pojavljuju u javnosti sa puno samopouzdanja, a da s druge strane izostaje ili je veoma blaga reakcija državnih organa što može da se tumači kao neka vrsta prećutne podrške.

40. Izostaje i iskrena podrška vlasti u procesima suočavanja s prošlošću. Početkom 2016. godine usvojena je Nacionalna strategija za procesuiranje ratnih zločina ali njeni ciljevi u 2017. godini nisu ostvareni. Od momenta njenog usvajanja podignuto je samo osam optužnica, suđenja traju neopravdano dugo, neefikasna je i potraga za nestalima a nije obezbeđen ni zadovoljavajući pravni okvir za zadovoljavanje žrtava ratova devedesetih. Čak i kada bi se ispunile sve aktivnosti predviđene Strategijom to nije dovoljno, a ni presudno, u procesu suočavanja s prošlošću.

41. Ovakvom stanju doprinosi i nedostatak iskrene volje u celom regionu sa suočavanjem sa onim što se desilo u prošlosti. Na ovu pojavu ukazuje se od završetka ratova na prostorima bivše Jugoslavije, ali je za 2017. godinu karakteristično što je sve vidljiviji izostanak podrške ovom procesu od strane uticajnih političkih i društvenih aktera. Ovakv odnos prema tranzicionoj pravdi se u javnosti tumači time da je izvestan broj političara koji su danas na vlasti u svojim političkim nastupima imao direktan ili indirektan uticaj na stvaranje ratne klime devedesetih. Posebno zabrinjava sve češće pojavljivanje osuđenih ratnih zločinaca na javnim skupovima koje organizuju državni organi ili partije na vlasti, da se u javnosti oni tretiraju kao heroji čime se šalje poruka da nema pomirenja na prostorima bivše Jugoslavije, dok su žrtve i preživeli praktično potpuno zanemareni.

42. Pored Agencije za borbu protiv korupcije koja je funkcionisala bez direktora skoro cele 2017. godine negativan odnos vlasti prema nezavisnim državnim institucijama pokazao se i u drugim slučajevima. Zaštitnik građana, Saša Janković, podneo je ostavku na tu funkciju u februaru 2017. godine i kandidovao se na izborima za predsednika Srbije. Sve do kraja jula, kada je isticao zakonski rok za izbor novog Zaštitnika građana ovu instituciju vodio je njegov zamenik, da bi konačno za novog Ombudsmana izabran Zoran Pašalić, kandidat koga je predložila vladajuća koalicija, sudija prekršajnog suda u Beogradu, bez ikakvog iskustva u oblasti

zaštite ljudskih prava, uprkos tome što je više od devedeset organizacija civilnog društva i jedan broj opozicionih partija podržalo drugog kandidata koji je godinama bio zamenik Zaštitnika građana i veoma dobro poznaje rad ove važne nezavisne institucije.

43. U 2018. godini treba da bude izabran novi Poverenik za slobodan pristup informacijama od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, a iskustva iz 2017. godine ukazuju na opasnost da i ovaj izbor bude pod velikim uticajem politike, posebno zbog toga što se zahvaljujući intervencijama koje stoje na raspolaganju Povereniku dolazi do važnih informacija koje organi vlasti često nisu voljni da dostave na uvid javnosti. Kao i prethodnih nekoliko godina, tako ni ove, 2017. godine, treću godinu za redom, na dnevni red plenarne sednice Narodne skupštine nije stavljen godišnji izveštaj koji ova institucija dostavlja parlamentu svake godine u martu mesecu, slično kao i drugi izveštaji nezavisnih državnih institucija.

44. Kada se osvrnemo na društvenu klimu koja je vladala u 2017. godini moglo bi se reći da je godinu obeležilo odsustvo javnog dijaloga, gušenje medijskih sloboda, ignorisanje svakog kritičkog mišljenja i urušavanje pojedinih, već ostvarenih prava i sloboda. Sve ovo praćeno je često bezobzirnim napadima na sve koji drugačije vide budućnost srpskog društva i nisu spremni da bezrezervno podržavaju poteze i odluke vladajućih struktura. Jedno je sigurno, bez iskrene i otvorene podrške međunarodnih institucija, političara i stručnjaka, a posebno zvaničnika Evropske unije, profesionalnim medijima, medijskim udruženjima, velikom broju udruženja građana i pokreta koji se zalažu za stvaranje bolje i pravednije Srbije ostvarivanje ovog cilja nije moguće.

I.

LJUDSKA PRAVA U PRAVNIM PROPISIMA

1. Univerzalni međunarodni ugovori o ljudskim pravima i obaveze Srbije

Srbiju obavezuju svi najvažniji univerzalni međunarodni ugovori o ljudskim pravima i to: Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (PGP) i dva protokola uz Pakt, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, Međunarodna konvencija o ukidanju diskriminacije žena i Protokol uz ovu konvenciju, Konvencija o pravima deteta i dva protokola uz nju (o učešću dece u oružanim sukobima i o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji), Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, Konvencija protiv mučenja i drugih svirepih, nečovečnih i ponižavajućih kazni ili postupaka i Protokol uz ovu konvenciju, Konvencija o pravima osoba s invaliditetom i Protokol uz ovu konvenciju i Konvencija o zaštiti svih osoba od prinudnih nestanaka. Od konvencija o ljudskim pravima usvojenim pod okriljem UN Srbija nije ratifikovala još samo Konvenciju o pravima radnika migranata, iako ju je potpisala još 2004. godine. Srbija je takođe ratifikovala Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. o usvajanju dodatnog znaka raspoznavanja (Protokol III), Konvenciju o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasleđa, Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primene biologije i medicine: Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini.¹

1 Prema tumačenju Komiteta za ljudska prava, PGP bi u svakom slučaju obavezivao sve države nastale iz SFRJ, jer kada se PGP jednom ratifikuje, prava garantovana u njemu pripadaju ljudima koji žive na teritoriji države ugovornice, bez obzira na to da li se ona raspala na više država. Vidi stav 4 Opšteg komentara br. 26 o pitanjima vezanim za kontinuitet obaveza prema PGP, Komitet za ljudska prava, dok. UN, CCPR/C/21/Rev.1/Add.8. Savezna Republika Jugoslavija, sukcesor bivše SFRJ, izjavom o sukcesiji, od 26. aprila 2001. godine nastavila je kontinuirano članstvo u međunarodnim ugovorima, a Republika Srbija, kao pravni sledbenik državne zajednice Srbija i Crna Gora, Odlukom Narodne skupštine Republike Srbije od 5. juna 2006. godine učinila je to isto.

1.1. Izveštaji Republike Srbije pred telima Ujedinjenih nacija

Sve države članice Ujedinjenih nacija obavezne su da jednom u četiri godine podnesu univerzalni periodični pregled (UPR) Savetu za ljudska prava, kao i da nakon ratifikacije međunarodnog ugovora o ljudskim pravima usvojenim pod okriljem UN u roku od godinu dana dostave inicijalni izveštaj o primeni tog ugovora u nacionalnom zakonodavstvu i praksi komitetu koji je osnovan da bi nadzirao ispunjavanje obaveza države članice ugovora. Posle podnošenja inicijalnog izveštaja država je obavezna da svake četiri godine podnosi komitetu periodični izveštaj o primeni međunarodnog ugovora i preporuka koje je Komitet dao u prethodnom razmatranju izveštaja.

U cilju bolje koordinacije državnih organa u procesu izrade periodičnih izveštaja za komitete UN i univerzalnog periodičnog pregleda Vlada Republike Srbije donela je decembra 2014. godine Odluku o obrazovanju Saveta za praćenje primene preporuka mehanizama Ujedinjenih nacija za ljudska prava.² Članove Saveta imenuje Vlada. Savet predlaže mere za primenu dobijenih preporuka; daje mišljenja o napretku ljudskih prava u izveštajnom periodu i daje stručna objašnjenja o stanju ljudskih prava i rezultatima koji su ostvareni primenom preporuka. Konstitutivna sednica Saveta održana je marta 2015. godine.

Građani Srbije imaju mogućnost podnošenja individualnih predstavlki pred svim komitetima UN koji ovu mogućnost predviđaju, sem pred Komitetom za ekonomska, socijalna i kulturna prava pošto Srbija nije ratifikovala Opcioni protokol uz Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Komitetom za prava deteta pošto nije ratifikovan Protokol uz Konvenciju o pravima deteta u odnosu na individualne predstavlke. U 2017. godini nije bilo individualnih predstavlki protiv Srbije pred komitetima UN sem što je po zahtevu Beogradskog centra za ljudska prava i pravnih zastupnika turskog državljanina Čevdet Ajaza (*Cevdet Ayaz*), koji se nalazio u ekstradicionom pritvoru i u postupku azila 11. decembra 2017. godine Komitet protiv mučenja doneo odluku kojom je zahtevao od vlasti u Srbiji da se uzdrže od vraćanja u Tursku što državni organi Srbije nisu poštovali.³

1.1.1. Univerzalni periodični pregled (UPR)

Univerzalni periodični pregled (UPR) je mehanizam nadzora poštovanja ljudskih prava u svim državama članicama UN. Ovaj mehanizam je uspostavljen 2006. godine i podnosi se Savetu za ljudska prava. UPR se sastoji od državnog izveštaja o stanju ljudskih prava, izveštaja Kancelarije visokog komesara za ljudska prava koji se zasniva na izveštajima ugovornih tela UN i informacijama koje se zasnivaju na nalazima po specijalnim procedurama, dok se treći deo UPR zasniva

2 *Sl. glasnik RS*, 140/14.

3 Više o ovom slučaju vidi I.1.2.

na informacijama dobijenim od nevladinih organizacija i drugih zainteresovanih subjekata a sačinjava ga takođe Kancelarija visokog komesara UN za ljudska prava.⁴

Aprila 2017. godine počela je izrada izveštaja za treći ciklus UPR koji se odnosi na stanje ljudskih prava u periodu 2013–2017. Održane su konsultacije sa predstavnicima resora u čijoj je nadležnosti implementacija preporuka iz drugog ciklusa UPR, organizacijama civilnog društva i nezavisnim državnim organima, a Vlada Srbije je usvojila Izveštaj za treći ciklus UPR koji će delegacija Srbije predstaviti Savetu za ljudska prava 24. januara 2018. godine.⁵ Jedan broj nevladinih organizacija dostavilo je Kancelariji Visokog komesara za ljudska prava UN svoje alternativne izveštaje s preporukama a neki predstavnici su prisustvovali na pripremnoj sednici Saveta za ljudska prava održanoj u decembru u Ženevi.

1.1.2. Periodični izveštaji razmatrani pred komitetima UN u 2017. godini

Srbija je u 2016. godini dostavila periodične izveštaje Komitetu za prava deteta, Komitetu za ljudska prava,⁶ Komitetu za ukidanje svih oblika diskriminacije i Komitetu za prava osoba sa invaliditetom.⁷ Vlada Srbije je usvojila četvrti periodični izveštaj o primeni Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena 27. jula 2017. godine, a on će biti razmatran na sednici Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena u julu 2018. godine.

Komitet za prava deteta. – razmatrao je drugi i treći periodični izveštaj o primeni Konvencije o pravima deteta januara 2017. godine, a u februaru su usvojene Zaključna zapažanja⁸ u kojima Komitet traži od države da donese sveobuhvatni zakon koji se odnosi na prava dece, ojača ulogu Saveta za prava deteta i delovanje koordinacionog tela i planira budžetska sredstva neophodna za ostvarivanje prava deteta. Od države se takođe očekuje da obezbedi precizne informacije i podatke koji se odnose na stanje dece u Srbiji, uspostavi instituciju ombudsmana za prava deteta i obučiti sve relevantne aktere o obavezama države kada je reč o pravima deteta.

Komitet zahteva da država primenjuje načelo zabrane diskriminacije, posebno kada su u pitanju deca romske nacionalnosti, migranti, LGBT i deca sa HIV i da ojača zdravstvenu zaštitu ovih kategorija. Komitet ukazuje na problem dece koja nisu registrovana prilikom rođenja (većinom Roma), kao i na obaveznu zaštitu dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja i zahteva da Srbija osigura potpunu primenu propisa koji omogućavaju direktnu registraciju rođenja a da u cilju zaštite od

4 Srbija je od 2006. godine podnela dva UPR: prvi 2008. godine kada je prihvatila 18 preporuka i drugi 2013. godine i prihvatila 139 preporuka Saveta za ljudska prava.

5 Izveštaj se može naći na: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sr/node/161> i na: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/UPR/Pages/RSindex.aspx>.

6 Izveštaj se može naći na: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sr/node/141>.

7 Aprila 2016. godine delegacija Srbije je predstavila inicijalni izveštaj o primeni Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom. Vidi na: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sr/press/vesti/zheneva-uspeshan-dijalog-izmedju-delegacije-republike-srbije-i-komiteta-za-prava-osoba>.

8 Vidi: http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/zakljucna_zapazanja.

zlostavljanja država uspostavi preventivni mehanizam za zaštitu dece od bilo koje vrste fizičkog ili seksualnog nasilja i sačini nacionalnu bazu podataka o slučajevima nasilja i zanemarivanja dece.

U zaključnim razmatranjima izražena je zabrinutost zbog nekih slučajeva alternativnog zbrinjavanja dece, posebno dece sa smetnjama u razvoju a državi je preporučeno da osigura odgovarajuće zakonske mere zaštite i jasne kriterijume prilikom odlučivanja o alternativnom zbrinjavanju ove dece. Zabrinutost postoji i u pogledu dece koja žive ispod granice siromaštva pa Komitet u zaključnim napomenama preporučuje državi da razmotri mogućnost obezbeđivanja pomoći za decu i porodice koje su najugroženije.

Komitet ukazuje na obavezu države da osigura jednak pristup kvalitetnoj osnovnoj i specijalizovanoj zdravstvenoj zaštiti za svu decu, da osigura da do 2030. godine sva deca završe osnovno i srednje obrazovanje, da promoviše inkluzivno obrazovanje, pristup obrazovanju deci iz ruralnih područja i deci romske nacionalnosti.

Posebna pažnja je u Zaključnim zapažanjima Komiteta posvećena maloletničkom pravosuđu i konstatovano je da se zbog ograničenog finansiranja ne primenjuju u potpunosti važeće odredbe kojima se obezbeđuje alternativa pritvoru kao i da izveštaji ukazuju da vaspitno popravne ustanove nemaju dovoljno kapaciteta. Preporučeno je državi da uloži napore da se obezbedi kvalifikovana besplatna pravna pomoć, hitno uspostave specijalizovani objekti za sudske postupke koji se odnose na maloletnike, osigura primena alternativnih mera, da se pritvor koristi kao poslednje sredstvo, a kada je on neizbežan da se maloletnicima obezbedi pristup obrazovanju i zdravstvenim uslugama.

Nekoliko preporuka odnosi se na obaveze države u odnosu na decu izbeglice i tražioce azila, pripadnike manjina, decu koja žive i rade na ulici, decu koja su izložena eksploataciji i trgovini ljudima, pa se preporučuje državi da preduzme mere da se ovoj deci osigura jednaki tretman u ostvarivanju prava koja su garantovana Konvencijom o pravima deteta.

Država Srbija ima obavezu da Komitetu dostavi kombinovani četvrti i peti periodični izveštaj do 24. maja 2022. godine i da u njega uključi informacije o ispunjavanju svih zaključnih zapažanja Komiteta.

Komitet za ljudska prava. – razmatrao je treći periodični izveštaj o primeni Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima marta 2017. godine. Istog meseca Komitet je usvojio Zaključna zapažanja⁹ i obavezao Srbiju da do 29. marta 2021. godine dostavi sledeći periodični izveštaj.¹⁰

9 Vidi Izveštaj države i Zaključna razmatranja na: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sr/node/141>.

10 Srbija mora u roku od godinu dana da izvesti Komitet o sprovođenju preporuka iz Zaključnih zapažanja koje se odnose na: Isključenost Roma (st. 15), Izbeglice i tražioce azila (st. 33) i Slobodu izražavanja (st. 39).

Komitet je pozitivno ocenio usvajanje strategije koja se odnosi na položaj žena i unapređenje rodne ravnopravnosti kao i pojedinih zakona,¹¹ i ratifikaciju nekih međunarodnih konvencija. Izražena je zabrinutost zbog nedostatka jasnih zakonskih mehanizama za sprovođenje i praćenje sprovođenja odluka Komiteta, kao i zbog toga što u praksi pravosudni organi ne primenjuju direktno odredbe Pakta jer u pravnoj zajednici ne postoji svest o praktičnoj primenljivosti Pakta u domaćem pravnom sistemu i ističe da je važno da država obaveštava javnost o odlukama Komiteta kako bi sudije, tužioci i advokati bili senzibilisani za mogućnost primenljivosti odredbi Pakta.

Kada je reč o zabrani diskriminacije Komitet napominje da država mora da osigura da se sprovodi Akcioni plan za sprovođenje Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije i ukazao na činjenicu da praktična primena izmenjenog i dopunjenog člana kojim se kao otežavajuća okolnost za zločine počinjene iz mržnje ne postoji, pa stoga država mora da pojača napore na promovisanju tolerancije i da osigura da se zločini iz mržnje identifikuju i brzo istraže a počinioci procesuiraju i adekvatno kazne.

Konstatacija Komiteta je da i dalje postoji visok nivo diskriminacije i nasilja nad LGBTI osobama, osobama sa HIV i posebno Roma koji su i dalje podvrgnuti široko rasprostranjenoj diskriminaciji i isključivanju, nezaposlenosti, prinudnim iseljenjima, mada je naglasio da postoji napredak kada je u pitanju registracija Roma. U cilju poboljšanja položaja romske populacije Komitet preporučuje državi da unapredi usluge koje pruža ovoj kategoriji stanovnika i preduzme sve neophodne korake u sprovođenju Strategije za socijalnu inkluziju Roma.

Komitet je takođe konstatovao da, i pored izvesnog napretka u odnosu na prava osoba sa invaliditetom, osobe sa invaliditetom imaju teškoće u pristupu pravdi, obrazovanju, zapošljavanju i političkoj participaciji a izražena je zabrinutost zbog slučajeva prisilnog smeštaja u medicinske ustanove osoba s mentalnim, intelektualnim i psihosocijalnim smetnjama, neadekvatnim merama deinstitutionalizacije i preteranom upotrebom instituta lišenja poslovne sposobnosti. Preporuka je Komiteta da se odluka o smeštaju ili lečenju osoba sa mentalnim invaliditetom zasniva na detaljnoj medicinskoj proceni, da se obezbedi delotvorni pravni lek ovim osobama i da se svaka zloupotreba efikasno istraži i kazni. Slična je ocena Komiteta i kada je reč o rodnoj ravnopravnosti i diskriminaciji žena i preporučuje se državi da podiže svest u društvu o ravnopravnosti žena, preduzme sve neophodne mere za zaštitu žena iz osetljivih društvenih grupa, uključujući i od ranih brakova. Pored toga Komitet se posebno osvrnuo na činjenicu da u praksi i dalje ima teških oblika nasilja nad ženama i decom, uključujući nasilje u porodici.

Zaključna razmatranja sadrže i ocene o odnosu države prema nestalima i odgovornosti za kršenja ljudskih prava, zabrinjavajuće niske stope gonjenja za rat-

11 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, Zakona o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera i novog Zakona o sprečavanju nasilja u porodici.

ne zločine, uske definicije žrtve u zakonodavstvu Srbije i zahteva od države da bude efikasnija kada je reč o kažnjavanju počinilaca ratnih zločina i pronalaženju nestalih. Komitet se osvrnuo i na zabranu mučenja i položaj lica lišenih slobode konstatujući da definicija mučenja u zakonodavstvu Srbije još uvek nije u skladu sa članom 7 Pakta, da je stopa gonjenja za mučenje i zlostavljanje i dalje niska, a kazne blage, da žrtve nisu adekvatno obeštećene i da u tom pogledu država mora da dopuni Krivični zakonik, obezbedi efikasnu istragu o navodima mučenja ili zlostavljanja, izmeni kaznenu politiku i ukine zastarelost za zločine mučenja i zlostavljanja. Položaj lica lišenih slobode prema preporukama Komiteta mora da se unapredi, da se smanji prenatrpanost zatvorskih jedinica, u većem obimu koriste alternativne mere u pritvoru u kome treba da se poboljšaju uslovi uključujući i pristup zdravstvenoj zaštiti.

Preporuka je Komiteta i da država ojača svoje mere za sprečavanje i borbu protiv trgovine ljudima, s posebnim fokusom na migrante i izbeglice, obezbedi Nacionalnom koordinatoru za borbu protiv trgovine ljudima neophodna sredstva i formalni plan rada, da decu koju članovi porodice eksploatišu sklone iz takvih porodica, da se svim raspoloživim merama spreči dečiji rad i razviju programi za rehabilitaciju žrtava. Slične su preporuke Komiteta i u pogledu položaja izbeglica i tražilaca azila, pa se zahteva od države da obezbedi pristup postupku azila svim licima koja su u potrebi za međunarodnom zaštitom, da se uzdrži od kolektivnog proterivanja stranaca i osigura adekvatne uslove u prihvatnim centrima, a deci bez pratnje obezbedi tretman u skladu sa najboljim interesima deteta.

Komitet je ukazao i na stanje u pravosuđu izražavajući zabrinutost zbog navodnih slučajeva pritisaka političara i medija na sudije, tužioce, Visoki savet sudstva i Državno veće tužilaca, velikog broja nerešenih predmeta i kašnjenja u usvajanju Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći pa traži od države da obezbedi nezavisnost sudstva, isključi mogućnosti političkog uplitanja u rad pravosudnih organa, strogo sankcioniše sve slučajeve pritiska na sudstvo i tužilaštvo, preduzme mere u cilju smanjenja nerešenih sudskih predmeta i usvoji zakon o besplatnoj pravnoj pomoći.

Posebno se Komitet u Zaključnim razmatranjima osvrnuo na slobodu izražavanja pa je zaključio da država treba da zaštiti medijske radnike od svih oblika zastrašivanja, da se uzdrži od krivičnog gonjenja novinara, aktivista nevladinih organizacija i branilaca ljudskih prava, da osigura transparentnost vlasništva nad medijima i razmotri na koji način se primenjuje Zakon o javnom okupljanju, a sve zbog toga što ima navoda o državnim zvaničnicima koji zastrašuju medijske radnike i utiču negativno na stanje u medijima. Komitet je ukazao i na problem diskriminacije manjih verskih zajednica, na nizak nivo zastupljenosti manjina u državnim organima i posebno izrazio zabrinutost zbog informacija o učestalim napadima na pripadnike opozicionih političkih stranaka i pritisaka na birače pa zahteva od države da uspostavi efikasno i nezavisno telo za posmatranje izbora, kao i da se navodi o napadima na političare i zastrašivanju birača odmah prijave, istraže i reše.

Komitet za ukidanje svih oblika rasne diskriminacije. – je posle predstavljanja drugog do petog periodičnog izveštaja Srbije krajem novembra 2017. godine, u decembru usvojio Zaključna razmatranja¹² u kojima je pohvalio državu zbog usvajanja Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije i Akcioni plan za njeno sprovođenje, Strategiju za borbu protiv nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama, za rešavanje pitanja izbeglih i interno raseljenih lica, za socijalno uključivanje Roma i Romkinja, za procesuiranje ratnih zločina i za reformu pravosuđa.

Uočavajući određene nedostatke u državnom izveštaju Komitet traži da država u svom sledećem periodičnom izveštaju dostavi statističke podatke i informacije o prirodi i ishodu pritužbi na rasnu diskriminaciju koje su podnete nacionalnoj instituciji za zaštitu ljudskih prava. Takođe se traži od države da garantuje nezavisnost pravosuđa od političke kontrole i uplitanja i da u sledećem periodičnom izveštaju dostavi statističke podatke, razvrstane po etničkoj pripadnosti žrtava, o istragama, krivičnim postupcima, osuđujućim presudama, kaznama i pravnim lekovima za dela rasističkog govora mržnje i izazivanja rasne mržnje.

Komitet preporučuje državi da u zakonima predvidi krivično delo izazivanje rasne mržnje i da preduzme mere kojima bi se obezbedilo da rasistički govor mržnje bude identifikovan i da se blokiraju internet stranice na kojima se izaziva rasna diskriminacija, suzbija rasističko ponašanje u sportu, da obezbedi da politički lideri promovišu međuetničku toleranciju i razumevanje i da obezbedi da se lica osuđena od strane Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju ne promovišu kao heroji u bilo kojem delu zemlje.

Da bi se obezbedilo kažnjavanje onih koji čine krivična dela sa elementima zločina iz mržnje državi se preporučuje da evidentira incidente, istrage, krivične postupke, kazne i pravne lekove koji se odnose na zločine iz mržnje zbog pripadnosti rasi. Komitet traži da država ugovornica pruži detaljne statističke podatke, razvrstane po nacionalnosti, broju i prirodi prijavljenih zločina iz mržnje zbog pripadnosti rasi, krivičnim postupcima i osuđujućim presudama, i pravnom zaštitom koja je pružena žrtvama, kao i za krivična dela trgovine ljudima.

Komitet se u Zaključnim razmatranjima bavio posebno položajem Roma i pozvao državu da ukine segregaciju u državnim školama romske dece i obezbedi im pristup kvalitetnom obrazovanju putem obuke zaposlenih u školstvu i povećanja broja nastavnika Roma. Ukazuje se i na pitanje stambene segregacije Roma i zahteva od države da razvija programe socijalnog stanovanja i da se stanovnici neformalnih naselja konsultuju pre raseljavanja i da im se obezbede neophodne informacije i odgovarajući alternativni smeštaj i da o preduzetim merama obavesti Komitet u sledećem ciklusu izveštavanja.

12 Dostupno na: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CERD%2fC%2fSRB%2fCO%2f2-5&Lang=en.

Preporučuje se državi da obezbedi besplatnu pravnu pomoć licima koja nemaju dovoljno sredstava za plaćanje pravnog zastupnika kada se radi o delima rasne diskriminacije. Kada je reč o položaju migranata i tražilaca azila Komitet traži da se obezbedi da svi nedržavljeni, uključujući migrante i tražioce azila, uživaju svoja ljudska prava i imaju pristup odgovarajućim humanitarnim uslugama, uključujući hranu, smeštaj i zdravstvene usluge, da se obezbedi pravovremena i pravična obrada zahteva za azil, kao i da država dosledno poštuje načelo zabrane proterivanja ili vraćanja i obezbedi da se sva deca, uključujući i deca migranti, upišu u osnovnu školu i sprovedu mere za njihovo uključivanje u nastavu. Traži se takođe da u sledećem izveštajnom periodu država dostavi statističke podatke o broju i ishodu podnetih zahteva za azil.

Konačno Srbija je obavezana da u roku od godinu dana od usvajanja Zaključnih zapažanja izvesti Komitet o primeni preporuke iz stava 16 – u vezi sa primenom člana 54a Krivičnog zakonika, i preporuke iz stava 17 – o statističkim podacima u vezi sa zločinima iz mržnje zbog pripadnosti rasi koji se vode pred sudovima i tužilaštvima.

Komitet protiv mučenja. – je u Zaključnim zapažanjima¹³ posle razmatranja izveštaja Srbije 2015. godine konstatovao da država treba da usaglasi definiciju mučenja u svom krivičnom zakonu sa tekstom Konvencije, da obezbedi nezavisni lekarski pregled lica lišenih slobode bez prisustva policijskog osoblja, da ojača sistem besplatne pravne pomoći ovim licima i da uvede uredne evidencije o slučajevima privođenja.

Pored ovoga, Komitet posebno insistira na izmenama zakona koje bi obezbedile da se uklone nedostaci koji se odnose na nekažnjivost mučenja i zlostavljanja, odnosno da se ovi slučajevi delotvorno istraže, da se obezbede delotvorni pravni lekovi za žrtve i počinioci kazne a žrtve obeštete. Preporuka je Komiteta i da država radi na poboljšanju uslova u pritvorskim jedinicama što podrazumeva smanjenje prenaseljenosti i potpuni pristup službama zaštite mentalnog zdravlja.

U cilju efikasnijeg kažnjavanja lica koja su počinila međunarodna krivična dela Komitet traži od države da ojača tužilaštvo za ratne zločine. Komitet je kao preporuku naveo i da država treba da unapredi postupak azila radi izbegavanja rizika od proterivanja, ali je takođe iskazao zabrinutost zbog slučajeva rodno zasnovanog nasilja u porodici, napada na novinare, borbe za ljudska prava i manjine i usvojio preporuke koje obavezuju državu da pojača zaštitu i preduzima hitne istrage o napadima i pretnjama ovim licima.¹⁴

Srbija je 2016. godine dostavila izveštaj u kome je obavestila ovaj komitet o ispunjavanju dve preporuke koje se odnose na obaveze da se licima lišenim slobode

13 Vidi na: http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqhKb7yhsKpZ77qqLI_MiSsYYpjvQncppZ1Nq6xPjYePRKLFQ1ZNsmjYaSrGl46Ce2sCAjC%2B1rN3YxuxGlerpjPEnzqCgPcH4QoyqHape1tU7cDyxfXf.

14 Više o mučenju vidi u II.2.

obezbedi zaštita od mogućih slučajeva mučenja obezbeđivanjem nezavisnog lekarskog pregleda (preporuka 9) i na obavezu države da javno osudi pretnje i napade na novinare, borce za ljudska prava, LGBT osobe, pripadnike romske zajednice, preduzme hitne, delotvorne i temeljne istrage u takvim slučajevima, kao i o merama koje država preduzima u cilju podizanja svesti u društvu o položaju ovih lica (preporuka 19)¹⁵ pošto je Komitet zahtevao da se o ove dve preporuke država izjasni u roku od godinu dana. Međutim, iako je država u izveštaju navela da se preduzimaju odgovarajuće mere radi ispunjenja preporuka Komiteta, sa takvom konstatacijom se ne slaže veliki broj organizacija i udruženja koja se bave zaštitom novinara, LGBT osoba i Roma.¹⁶

Srbija je obavezna da do 15. maja 2019. godine podnese treći periodični izveštaj o primeni Konvencije protiv mučenja i ispunjavanju ostalih preporuka komiteta.

1.2. Slučaj Čevdet Ajaz – protivpravno izručenje Turskoj

U decembru 2017. godine izručenje turskog državljanina kurdskog porekla Čevdet Ajaza, uprkos međunarodnim obavezama Republike Srbije, izazvalo je lavinu komentara i reakcija u domaćoj i svetskoj javnosti.¹⁷ Čevdet Ajaz je stigao u Srbiju 2016. godine i zatražio azil. Paralelno sa postupkom za dobijanje azila protiv njega je pred Višim sudom u Šapcu vođen postupak za izručenje prvosudnim organima Republike Turske. Pravni tim Beogradskog centra za ljudska prava zastupao je Ajaza u oba postupka.

Uprkos presudi Evropskog suda za ljudska prava iz 2006. godine¹⁸ u kojoj se konstatuje povreda člana 5 Evropske konvencije i jasnim naznakama da se presuda turskog suda, kojim je Ajaz osuđen na 15 godina zatvora i radi čijeg izvršenja je Turska zahtevala da on bude izručen, zasniva isključivo na iznuđenom priznanju, njemu nije odobrena zaštita tj. dodeljen status izbeglice u Republici Srbiji. Kancelarija za azil kao prvostepeni i Komisija za azil kao drugostepeni organ, u ovom slučaju su se oglasile nenadležnima navodeći da je Ajaz ušao u Srbiju iz Crne Gore, dakle države koju Srbija smatra sigurnom trećom zemljom. Koncept sigurne treće zemlje zapravo služi tome da omoguću državama da uskrate postupak azila osobama koje su propustile da zatraže zaštitu od država u kojima su se prethodno nalazile. Pored navedenog, važno je istaći da je Ajaz izručen Turskoj pre nego što je postupak azila pravnosnažno okončan, odnosno pre nego što je poslednju reč o njegovom

15 Izveštaj se može naći na: http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/odgovor_na_zakljucna_zapazanja_komiteta_povodom_razmatranja_drugog_periodicnog_izvestaja.pdf.

16 Vidi više o pritiscima i napadima na novinare u III.5; položaju LGBT osoba u IV.2. i Roma u IV.1.

17 Dostupno na: <http://rs.n1info.com/a352816/Vesti/Vesti/Jens-Modvig-Srbija-prekrasila-Konvenciju-protiv-torture.html>.

18 Vidi presudu *Ajaz protiv Turske*, ECtHR, App. No. 11804/02, presuda od 22. juna 2006.

zahtevu za azil u Republici Srbiji dao Upravni sud, kao poslednja sudska instanca koja odlučuje po zahtevima za azil.

Sa druge strane, u postupku ekstradicije koji je pokrenut na osnovu naloga za hapšenje izdatog od strane turskih vlasti, pitanje kršenja ljudskih prava i progona u državi koja izručenje traži uopšte nije ni razmatrano. Štaviše, u samom postupku ekstradicije koji je trajao duže od godinu dana, nadležni organi su prekršili niz osnovnih prava Čevdet Ajaza koja su garantovana Ustavom Republike Srbije. Tako je npr. nakon isteka pritvora Ajaz bio arbitrarno i nezakonito lišen slobode 25 dana bez odluke na koju bi imao pravo žalbe nadležnom sudu. Apelacioni sud u Novom Sadu je tri puta poništavao odluku Višeg suda u Šapcu kojom se dozvoljava njegovo izručenje, između ostalog zbog toga što relevantna dokumentacija sa turskog na srpski nije bila adekvatno prevedena. Međutim, četvrti put Apelacioni sud u Novom Sadu potvrdio je odluku i utvrdio da su ispunjeni uslovi za izručenje. iako dokumentacija ponovo nije bila adekvatno prevedena.

Ministarka pravde, Nela Kuburović, kao finalna instanca u postupku ekstradicije, odobrila je izručenje uprkos nalogu Komiteta protiv mučenja Ujedinjenih nacija da se vlasti Republike Srbije uzdrže od vraćanja gospodina Ajaza u Tursku zbog rizika da će on tamo biti podvrgnut zlostavljanju. Sa ovom preporukom Komiteta protiv mučenja Ujedinjenih nacija pravovremeno su bili upoznati svi organi nadležni za odlučivanje i sprovođenje postupka izručenja Ajaza – Apelacioni sud u Novom Sadu, Viši sud u Šapcu, Ministarstvo pravde i Ministarstvo unutrašnjih poslova. Međutim, očigledno je da nijedan od navedenih organa nije mario za poštovanje međunarodnih obaveza koje je Republika Srbija preuzela. Domaća javnost je od Ministarstva pravde nekoliko puta dobila protivrečne informacije, od toga da je Ajaz već ranije bio vraćen u Tursku, pa do toga da je odluka o ekstradiciji potpisana pre nego što je stigla odluka Komiteta protiv mučenja.¹⁹ Na ovaj način vlasti Republike Srbije odlučile su da se otvoreno suprotstave odluci jednog od najstručnijih i najvažnijih organa Ujedinjenih nacija kada je reč o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Srbija je ovakvim postupanjem prekršila ne samo član 3 Konvencije Ujedinjenih nacija protiv mučenja, kojim se zabranjuje prinudno udaljenje bilo koje osobe u zemlju gde joj pretil rizik od mučenja, nego i članove 7 i 10 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i član 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, koje sadrže ekvivalentnu zabranu.

Dana 25. decembra 2017. godine, nekoliko sati pre Ajazovog izručenja Turskoj, predsedavajući Komiteta protiv mučenja Jens Modvig je preko svog twitter naloga apelovao na Srbiju da bude svesna svojih međunarodnih obaveza. Međutim, Ajaz je uprkos tome te večeri izručen Turskoj. Modvig je nakon toga izjavio da ovaj potez Srbije izuzetno zabrinjava, jer je u pitanju slučaj osobe koja je tražila zaštitu UN Komiteta protiv mučenja, a da su te mere zaštite ignorisane od strane države Srbije. Ajaz je isporučen samom izvoru mučenja i ovakvim postupanjem Srbija je prekršila Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv mučenja.²⁰

19 Dostupno na: <https://insajder.net/sr/sajt/tema/9107/>.

20 Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/intervju-jens-modvig/28944192.html>.

2. Obaveze proistekle iz članstva Srbije u Savetu Evrope

2.1. Konvencije Saveta Evrope

Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i osnovnim slobodama ratifikovala je još 2004. godine državna zajednica Srbija i Crna Gora (SCG). Od 2011. godine Srbija nema nijednu rezervaciju na članove Evropske konvencije. U maju 2015. godine Srbija je usvojila Protokol br. 15 uz Evropsku konvenciju.²¹ Građani Srbije mogu da podnose tužbe Evropskom sudu za ljudska prava.

Još 1998. godine je tadašnja SRJ ratifikovala Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina. Skupština SCG je 2003. godine ratifikovala i Evropsku konvenciju o sprečavanju mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih postupaka i kažnjavanja²² i Evropsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima.

Srbija je 2009. godine ratifikovala Revidiranu evropsku socijalnu povelju (ESP) kojom se štite ekonomska i socijalna prava. Građani Srbije nemaju mogućnost podnošenja kolektivnih predstavi Evropskom komitetu za socijalna prava, kako je predviđeno u ESP pošto Srbija nije prihvatila mogućnost podnošenja ove vrste predstavi. Pored ovih konvencija Srbija je članica i Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima,²³ Konvencije Saveta Evrope o pranju, traženju, zapleni i oduzimanju prihoda stečenih kriminalom i o finansiranju terorizma. Ratifikovane su i Konvencija o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja i Okvirna konvencija Saveta Evrope o vrednosti kulturnog nasleđa za društvo i Evropska konvencija o nezastarevanju krivičnih dela protiv čovečnosti i ratnih zločina.

Delegacija Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka (CPT) bila je *ad hoc* u poseti Republici Srbiji od 26. maja do 5. juna 2015. godine, kao i u *ad hoc* poseti od 31. maja do 7. juna 2017. godine. Delegacija se najviše bavila položajem osoba lišenih slobode od strane policije i praksom postupanja policijskih službenika, kao i na koji način se rešavaju istrage u prijavljenim slučajevima zlostavljanja u disciplinskim i krivičnim predmetima. Prilikom posete delegacija je obišla policijske stanice u Beogradu (PU Stari grad i Novi Beograd), Leskovcu, Nišu, Novom Sadu, Pančevu i Pirotu i ustanove u kojima se nalaze lica na izdržavanju kazne u Beogradu, Čupriji, Leskovcu, Nišu, Novom Sadu, Prokuplju, Vranju i Pančevu. Na kraju posete delegacija je prenela svoje utiske srpskim vlastima. Do kraja 2017. godine izveštaj delegacije nije javno objavljen.²⁴

21 *Sl. glasnik RS (Međunarodni ugovori)*, 10/15.

22 *Sl. list SCG (Međunarodni ugovori)*, 9/03.

23 *Sl. glasnik RS (Međunarodni ugovori)*, 19/09.

24 Delegacija se sastala i sa Vladimirom Rebićem, direktorom policije, Milošem Oparnicom, načelnikom Sektora Unutrašnje kontrole MUP, Radomirom Ilićem, državnim sekretarom u Mini-

Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije Saveta Evrope (EKRI) je u septembru 2016. godine boravila u Srbiji u okviru petog ciklusa monitoringa, a u 2017. godini objavljen je izveštaj EKRI koji se odnosi na period do 7. decembra 2016. godine. U izveštaju se navodi da je od usvajanja drugog izveštaja EKRI o Srbiji, 9. decembra 2010. godine, postignut napredak u nekoliko oblasti. Vlasti su poboljšale zaštitu od zločina iz mržnje kroz novu odredbu kojom se rasistička, homofobna i transfobna motivacija smatraju otežavajućom okolnošću. Ustavni sud je raspustio jednu rasističku, homofobnu i transfobnu organizaciju. Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije i Akcioni plan sadrže mere protiv govora mržnje. Novinarska udruženja usvojila su Etički kodeks kojim se zabranjuje govor mržnje, formiran je Savet za štampu. Jača borba protiv govora mržnje na internetu a vidljivi su i pomaci u unapređenju položaja Roma i LGBT zajednice.

EKRI pozdravlja ova pozitivna kretanja u Srbiji. Međutim, uprkos postignutom napretku, neka pitanja i dalje stvaraju zabrinutost. Usvojeni tekst o negiranju genocida je preuzak. Javnim vlastima nije data pozitivna obaveza da podstiču ravnopravnost i ne postoji zakon o besplatnoj pravnoj pomoći. EKRI je veoma zabrinuta zbog stalnog porasta govora mržnje u srpskom javnom diskursu, koji je pojačan širokim medijskim izveštavanjem. Političari i mediji koriste zapaljiv, pogrdan i nacionalistički jezik. Istraživanja pokazuju visoke nivoe osnovne socijalne distance između različitih delova stanovništva. Govor mržnje se sve više širi putem interneta; fudbalski huligani i njihove organizacije takođe doprinose širenju mržnje. Sistem (samo)regulacije medija ne funkcioniše ispravno, Savet za štampu je preslab, a operateri društvenih medija ne sprečavaju i ne uklanjaju govor mržnje. Mnoga krivična dela ne prijavljuju se policiji, a policija nije uvek otvorena za primanje žalbi, naročito LGBT osoba i Roma. Primena zakona protiv govora mržnje i nasilnih zločina iz mržnje nije efikasna i ne postoji odlučno delovanje protiv aktivnosti rasističkih, homofobnih i transfobnih grupa huligana. Lica na visokim položajima ne procesuiraju se, a mnogi strašni ratni zločini ostaju nekažnjeni. Nisu sprovedene različite strategije i akcioni planovi za Rome u različitim oblastima. LGBT osobe se suočavaju s visokim nivoom predrasuda, i bezbednost je za njih svakodnevni razlog za zabrinutost. Značajan deo diskriminacije vrše državni službenici, a javni službenici često ne podstiču razumevanje i toleranciju prema LGBT osobama.

Zahteva se od vlasti u Srbiji da uskladi svoje krivično, građansko i upravno pravo sa preporukom o opštoj politici EKRI br. 7 i da dâ Poverenici za zaštitu ravnopravnosti ovlašćenje da pokreće pitanja vezana za diskriminaciju po službenoj dužnosti. Skupština i Vlada bi trebalo da usvoje pravila ponašanja kojima se zabranjuje govor mržnje. Pored toga, vlasti bi trebalo da pokrenu obuku za novinare, razviju strategiju borbe protiv govora mržnje na internetu i osnaže (samo)regulaciju

starstvu pravde, Milanom Stevovićem, direktorom Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, dva zamenika Republičkog javnog tužioca, Milošem Jankovićem, zamenikom Zaštitnika građana i predstavnicima Beogradskog centra za ljudska prava. O poseti vidi na: <https://www.coe.int/en/web/cpt/-/cpt-visits-serbia-to-look-into-policing-matters-and-the-situation-in-remand-detention>.

medija u cilju sprečavanja govora mržnje. Policija i tužilaštvo treba da imenuju osobe za kontakt sa osetljivim grupama, da ih obuče i izgrade redovan dijalog s njima. Beleženje, ispitivanje i kažnjavanje govora mržnje i nasilnih zločina iz mržnje treba poboljšati, a rasističke, homofobne i transfobne huliganske grupe treba zabraniti. Vlasti bi trebalo da efikasno sprovedu Strategiju za procesuiranje ratnih zločina i javno priznaju da masakri u Srebrenici predstavljaju genocid. Vlasti bi trebalo da jasno raspodele odgovornosti i odrede finansijske i ljudske resurse za sprovođenje Strategije za Rome. Pohađanje predškolske i školske nastave i stope završavanja obrazovanja treba brzo povećati; poseban naglasak treba staviti na poboljšanje uslova stanovanja Roma i na zapošljavanje srazmernog broja osoba iz manjinskih zajednica u javnim službama. Vlasti bi takođe trebalo da razviju pokazatelje integracije i osnaže prikupljanje podataka o ravnopravnosti, da uvedu registrovana partnerstva istopolnih parova, regulišu promenu imena i pola transrodnih osoba, stvore bezbedno okruženje za LGBT osobe i podstiču kulturu tolerancije prema njima.²⁵

Republika Srbija je prošla kroz drugi krug ocenjivanja primene Konvencije SE o borbi protiv trgovine ljudima. Srbija je dostavila odgovore u drugom ciklusu evaluacije u februaru 2017. godine.²⁶ Grupa eksperata za suzbijanje trgovine ljudima (GRETA) boravila je u Srbiji od 6. do 10. marta 2017. godine. U drugom Izveštaju o napretku u primeni Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima²⁷ Grupa eksperata navodi da postoji zakonski i institucionalni okvir ali smatra da mora da se unapredi pomoć žrtvama, posebno deci. Imajući u vidu situaciju u vreme izbegličke krize 2015–2016, kada je u Srbiji bilo između 670 i 800 dece bez pratnje GRETA je pozvao srpske vlasti da obezbede specijalizovanu podršku i siguran smeštaj žrtvama trgovine ljudima i olakšaju reintegraciju žrtava trgovine ljudima u društvo. Vlasti u Srbiji pozvane su da obezbede i garantuju naknade za žrtve trgovine ljudima i da ih obaveštavaju o pravu na naknadu i procedurama koje im stoje na raspolaganju.

2.2. Srbija pred Evropskim sudom za ljudska prava u 2017. godini

Još od 2015. godine primetan je trend smanjenja broja presuda koje veće Evropskog suda donosi u slučajevima protiv Srbije. Taj trend je nastavljen i protekle godine. Tokom 2017, veće Evropskog suda je donelo samo 5 presuda i 6 odluka o prihvatljivosti u slučajevima protiv Srbije. Odbori Evropskog suda su, s druge strane, doneli 22 presude i 6 odluka o neprihvatljivosti i 15 odluka o uklanjanju predmeta sa liste predmeta usled prijateljskog poravnjanja. Dok je ovakva statistika u skladu sa brojem predmeta protiv Srbije koje je Sud rešavao tokom protekle tri

25 Ceo Izveštaj može se naći na: <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Serbia/SRB-CbC-V-2017-021-SRP.pdf>.

26 Izveštaj se može naći na: <https://rm.coe.int/16806f7bf9>.

27 Dostupan na: <https://rm.coe.int/greta-2017-37-frg-srb-en/16807809fd>.

godine, ona ipak predstavlja pad od više od 50%, naročito kada se radi o najvažnijim predmetima (onim koje rešava veće Suda), u odnosu na period pre 2015.

Tabela: Broj rešenih predmeta prema vrsti odluke i formaciji Suda

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Presude Velikog veća	0	0	0	0	0	2	0	0	0
Presude veća	16	8	11	12	13	10	5	8	5
Odluke veća o prihvatljivosti	30	17	8	5	19	11	4	3	6
Presude Odbora	0	1	1	0	11	6	12	13	22
Odluke Odbora o prihvatljivosti	0	3	0	2	5	9	12	17	6
Odluke Odbora o uklanjanju predmeta sa liste	0	20	57	51	41	88	54	16	15

2.2.1. Odluke Odbora

I tokom 2017. godine odbori Evropskog suda nastavili su da se bave problemom dužine trajanja postupka i neizvršenjem domaćih sudskih odluka uključujući i onih protiv društvenih preduzeća. U najvećem broju slučajeva koji su se ticali dužine trajanja postupka, a u kojima je Sud našao povredu prava na suđenje u razumnom roku, razlog za nalaženje povrede je bila nedovoljna novčana naknada za nematerijalnu štetu koju su podnosioci predstavke dobijali pred domaćim organima. S obzirom da je ovo ustaljeni problem koji se ponavlja već duže vreme, domaći sudovi, a naročito Ustavni sud, bi morali usvojiti smernice kojima bi se obezbedila pravična naknada nematerijalne štete prilikom utvrđivanja povrede prava na suđenje u razumnom roku.

Takođe je iznenađujuće videti da Vlada Srbije nije želela da sklopi prijateljsko poravnanje u čak 22 predmeta koji su bili očigledno osnovani i u kojima je Odbor doneo presude u kojima su nađene povrede Konvencije. Ovim se nepotrebno odugovlačio postupak pred Evropskim sudom. Evropski sud bi, stoga, trebalo da razmotri načine kojima bi uticao na Vladu da lakše pristaje na prijateljska poravnania u jednostavnim predmetima koje rešava Odbor, uključujući i dosuđivanje viših iznosa nematerijalne štete kada Vlada odbije prijateljsko poravnanje u očigledno prihvatljivoj i osnovanoj predstavci.

2.2.2. Odluke veća

Sud i dalje ima problema sa rešavanjem veoma starih predmeta protiv Srbije. Dva predmeta koje je Sud rešio u 2017. pokrenuta su predstavkama iz 2006. godine, tri su iz 2008, i jedan iz 2009. Primetno je, međutim, da Sud sada uspeva da se rela-

tivno brzo pozabavi predmetima koji se tiču veoma ozbiljnih kršenja ljudskih prava. Tako su dva predmeta koja su rešena 2017, a koja su se bavila problemom mučenja (*Krsmanović protiv Srbije*) i pravom na život (*Fejzić i drugi protiv Srbije*), bila pred Sudom kraće od tri godine.

1. *Fejzić i drugi protiv Srbije*, predstavka br. 4078/15, odluka o prihvatljivosti od 26. septembra 2017.

Predstavka se ticala većeg broja nerazjašnjenih smrtnih slučajeva muslimanskih muškaraca koji su se, nakon što je „Vojska Republike Srpske“ zauzela Žepu 1995, prebacili na teritoriju Republike Srbije gde ih je zarobila srpska vojska i policija. Podnosioci predstavke, bliski srodnici žrtava, žalili su se Evropskom sudu na nedostatak efektivne istrage kojom bi se utvrdili učinioci akata koji su doveli do smrti njihovih srodnika. Veće Suda je, većinom glasova, smatralo da su podnosioci predstavke trebali da znaju znatno pre nego što su započeli domaće postupke da zvanične istrage neće biti, te da je trebalo da se Sudu obrate ranije. Predstavka je odbačena kao neprihvatljiva usled nepoštovanja pravila šest meseci.

2. *Krsmanović protiv Srbije*, predstavka br. 19796/14, presuda od 19. decembra 2017.

Predstavka se ticala fizičkog zlostavljanja koje je pretrpeo Đorđe Krsmanović, jedan od pripadnika Zemunskog klana, nakon što je bio uhapšen u akciji „Sablja“. Srpske vlasti nisu uspele da među pripadnicima policije identifikuju učinioce zlostavljanja i pored detaljnih navoda podnosioca predstavke o vremenu kada se zlostavljanje dogodilo, mogućim učiniocima, kao i uprkos jasnim lekarskim izveštajima o pretrpljenim povredama i televizijskog snimka na kome se vide velike modrice na licu podnosioca predstavke. Sud je smatrao da je, usled propuštanja države da sprovede efikasnu istragu o zlostavljanju podnosioca predstavke, došlo do proceduralne povrede člana 3 Evropske konvencije.

3. *Mitrović protiv Srbije*, predstavka br. 52142/12, presuda od 21. marta 2017.

Podnosioca predstavke su osudili na osam godina zatvora zbog ubistva „sudovi“ tzv. „Republike Srpske Krajine“. Nakon Erdutskog sporazuma, podnosilac predstavke je, na neformalan način, prebačen na izdržavanje kazne u zatvor u Republici Srbiji. Kada je pušten na godišnji odmor, više se nije vratio u zatvor usled čega je za njim raspisana poternica. Ponovo je uhapšen 2010. i vraćen na izdržavanje kazne. Podnosilac predstavke se žalio, oslanjajući se na član 5 Evropske konvencije, da je lišen slobode bez pravnog osnova, s obzirom da „sudovi Republike Srpske Krajine“ nisu sudovi u smislu člana 5 Evropske konvencije, kao i da „Republika Srpska Krajina“ nikada nije bila međunarodno priznati entitet. Podnosilac predstavke je takođe tvrdio da njegov transfer u zatvor Republike Srbije nije ispunjavao formalne uslove, odnosno da sudovi Republike Srbije nikada nisu priznali presude „Republike Srpske Krajine“ kako je to zahtevao tadašnji ZKP. Evropski sud nije razmatrao pitanje da li se sudovi „Republike Srpske Krajine“ mogu smatrati zako-

nitim sudovima u smislu člana 5 Evropske konvencije. Sud je, međutim, smatrao da je nepoštovanje domaće procedure za priznavanje strane sudske presude u krivičnim stvarima automatski značilo i da je lišenje slobode podnosioca predstavke bilo nezakonito. Zbog ovog proceduralnog propusta, Sud je našao povredu člana 5 Konvencije.

4. *Skenderi i dr. protiv Srbije*, predstavke br. 15090/08 i dr., odluka od 4. jula 2017.

Ovaj slučaj je nastavak slučaja *Grudić protiv Srbije* u kome je Sud našao povredu člana 1 Protokola br. 1 uz Konvenciju usled nezakonite obustave isplata penzija osiguranicima sa teritorije Kosova, kao i člana 13 Evropske konvencije usled nedostatka efikasnog pravnog leka kojim bi se ove nezakonite obustave ukinule. U ovom slučaju, međutim, podnosioci predstavke ili nisu podneli ustavnu žalbu pre nego što su se obratili Evropskom sudu, ili im je povreda prava već bila utvrđena od strane domaćih sudova, usled čega su im predstavke bile proglašene neprihvatljivim.

5. *Dorđević i dr. protiv Srbije*, predstavke br. 5591/10 i dr., odluka od 17. januara 2017.

Slučaj se ticao neuspelih pokušaja održavanja Parade ponosa 2009, 2011, 2012. i 2013. godine. Dok je u vezi sa Parodom ponosa 2009. bilo naređeno izmeštanje okupljanja iz centra Beograda na Ušće, čime bi bio obesmišljen smisao skupa, ostale parade su bile jednostavno zabranjene. Ustavni sud je našao povredu prava na mirno okupljanje kada je u pitanju parada iz 2009, ali nije dosudio nikakvu materijalnu ili nematerijalnu štetu organizatorima. S druge strane, Ustavnu sud je odbio da razmatra ustavne žalbe u vezi sa ostalim pokušajima održavanja parade zbog nedostatka aktivne legitimacije podnosilaca ustavne žalbe. Evropski sud je odbio da razmatra predstavke jer je smatrao da je problem zbog kojih su predstavke podnete u međuvremenu razrešen. Sud je smatrao da je ukidanjem Zakona o okupljanju građana iz 1992. na insistiranje Ustavnog suda, nestao glavni uzrok problema vezanih za održavanje parada. Sud je takođe smatrao da uspešno održane parade 2014, 2015. i 2016. godine ukazuju na promenu stava Vlade i društva. Stav je Suda da su ove opšte promene bile dovoljne kako bi podnosioci predstavke dobili zadovoljenje pa je odbio da se upusti u procenu individualne štete koju su podnosioci predstavke pretrpeli. Pored toga, Sud je smatrao da su pritužbe vezane za diskriminaciju, a koje su zapravo bile i najvažniji deo predstavki s obzirom da je ceo problem i poticao iz diskriminacije LGBT osoba, očigledno neosnovane.

6. *Milislavljević protiv Srbije*, predstavka br. 50123/06, presuda od 4. aprila 2017.

Predmet se ticao krivične osude novinarke *Politike* zbog teksta objavljenog u tom listu 2003. godine u kome je oslikan „portret“ Nataše Kandić, a koji je ona smatrala uvredljivim. Domaći sudovi su svoju odluku temeljili isključivo na izrazu „nazivali su je vešticom i prostitutkom“ koji nisu stavljeni u navodnike. Prema domaćim sudovima, nedostatak navodnika je značio da je ove uvredljive reči novi-

narka prihvatila kao svoje i izrekao joj sudsku opomenu. Evropski sud je smatrao da je takvo rezonovanje površno i samo po sebi nedovoljno za osudu. Sud je, čini se nepotrebno, ušao i u opšte pitanje izbalansiranosti celokupnog članka, smatravši članak izbalansiranim prikazom javne ličnosti u okviru važne javne debate o saradnji sa Tribunalom za ratne zločine. Kao rezultat, Sud je smatrao da je osuda podnositeljke predstavke predstavljala povredu slobode izražavanja garantovane članom 10 Evropske konvencije.

3. Ljudska prava u nacionalnom zakonodavstvu

3.1. *Ustav i međunarodne norme*

Član 16, stav 2 predviđa da opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava i potvrđeni međunarodni ugovori, što znači ratifikovani međunarodni ugovori, čine sastavni deo pravnog poretka Republike Srbije i neposredno se primenjuju. Što se termina „opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava“ tiče, nije jasno na koja se pravila misli, da li samo na pravila međunarodnog običajnog prava ili i na opšta pravna načela međunarodnog prava.

U delu Ustava koji se bavi hijerarhijom pravnih akata predviđeno je da potvrđeni međunarodni ugovori moraju biti u skladu s Ustavom (čl. 194, st. 4), dok zakoni i drugi opšti akti moraju biti u skladu s potvrđenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava (čl. 194, st. 5), što znači da je hijerarhija međunarodnopravnih normi različita. Međunarodni običaji i opšta pravna načela međunarodnog prava („opšteprihvaćena načela međunarodnog prava“) su iste pravne snage kao Ustav, dok je Ustav iznad ratifikovanih međunarodnih ugovora, a zakoni i drugi opšti akti su manje snage od ratifikovanih međunarodnih ugovora, običaja i opštih pravnih načela i moraju biti u saglasnosti s njima. Iz ovog proizlazi da u slučaju sukoba našeg domaćeg prava s međunarodnim, međunarodno pravo ima prednost, osim u situaciji kada je ratifikovan međunarodni ugovor u suprotnosti s Ustavom.

Ovakva odredba može pokrenuti pitanje međunarodne odgovornosti Srbije u slučajevima kada ne ispunjava obaveze iz međunarodnog ugovora zbog njihove nesaglasnosti sa Ustavom. Ovo rešenje je takođe sporno kada se imaju u vidu evropske integracije Srbije na šta je često ukazivano u stručnim raspravama o promeni Ustava. Sličan stav je iznela i Venecijanska komisija u mišljenju datom povodom Ustava Srbije od 2006.²⁸ i navela da tumačenje Ustava treba da je takvo da se njime izbegava kolizija nacionalnih propisa i pravila međunarodnog prava koja obavezuju državu.²⁹

28 Vidi Mišljenje Venecijanske komisije za demokratiju putem prava u: European Commission for Democracy Through Law (Venecijanska komisija), *Opinion on the Constitution of Serbia* (Mišljenje o Ustavu Srbije), Opinion No. 405/2006, 70th plenary session (17–18 mart 2006), st. 15–17. Dostupno na: http://www.venice.coe.int/site/dynamics/N_Opinion_ef.asp?L=E&OID=405.

29 Bečka konvencija o ugovornom pravu iz 1969. godine, koju je Srbija ratifikovala, jasno navodi da država ugovornica ne može da se poziva na odredbe unutrašnjeg prava da bi opravdala neizvrša-